

RECENSIES, REPLIEKEN EN DUPLIEKEN

In deze rubriek worden zowel methodologieboeken besproken als onderzoeksrapportages, bij voorkeur van Nederlandstalige auteurs. Auteurs krijgen de gelegenheid om op een recensie te reageren. Op de website www.kwalon.nl worden regelmatig boeken ter recensie aangeboden. Wie een boek wil bespreken (al dan niet uit dan aanbod) kan zich richten tot redacteur Miranda Snoeren: m.snoeren@fontys.nl.

Tweede editie van Boeijes Analyseren in kwalitatief onderzoek

Praktisch ijzersterk, inhoudelijk wat uit balans

*Reinoud Bosch**

H. Boeije, Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen. Den Haag: Boom Lemma uitgevers, 2014 (2de druk), 224 pp., ISBN: 978-94-6236-397-7, € 29,95 (pbk).

Onlangs verscheen de tweede editie van Boeijes *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. De redactie van KWALON vroeg mij om een recensie te schrijven, waarop ik positief reageerde. Tegelijkertijd had ik de nodige twijfel, omdat ik een grote bewondering heb voor de manier waarop Boeije de praktijk van kwalitatief onderzoek beschrijft. Het risico was dan ook niet denkbeeldig dat een bespreking van mijn hand zou uitmonden in een saaie eulogie. Maar zoals hieronder zal blijken, heb ik wel de nodige kritiek.

Het boek van Boeije kan worden gekenschetst als een praktisch leerboek over kwalitatief onderzoek. De eerste drie hoofdstukken bieden een bespreking van de essentie en kenmerken van kwalitatief onderzoek, de kwalitatieve onderzoeksopzet, steekproeftrekking en generaliseerbaarheid. Daarna volgen hoofdstukken over dataverzameling, principes van kwalitatieve analyse, methoden en technieken van kwalitatieve analyse, kwaliteit van onderzoek en rapporteren. Mijn kritiek betreft vooral de eerste drie wetenschapsfilosofisch en sociaal-theoretisch georiënteerde hoofdstukken. De daaropvolgende hoofdstukken over dataverzameling, kwalitatieve analyse, methoden en technieken, kwaliteit en rapportage zijn ijzersterk – als ze tenminste worden gecorrigeerd voor een aantal wetenschapsfilosofische en sociaal-theoretische tekortkomingen.

* Dr. ing. Reinoud Bosch is eindredacteur van KWALON. E-mail: reinoudbosch@hotmail.com.

Kwalitatief onderzoek is breder dan het bestuderen van perspectieven van onderzoeksparticipanten

In het eerste hoofdstuk maakt Boeije een onderscheid tussen twee varianten van kwalitatief onderzoek. In de ene variant gaat de interesse uit naar de kenmerken van taal en communicatieprocessen en in de andere – de ‘interpretatieve’ variant – gaat het om ‘het begrijpen van de werkelijkheid vanuit de ogen van de mensen die we bestuderen’ (p. 23). Boeijes boek gaat uitsluitend over deze tweede variant.¹

Het idee dat kwalitatief onderzoek alleen deze twee varianten omvat, is onnodig beperkend. Bij kwalitatief onderzoek kan ook het bestuderen van interacties van of relaties tussen mensen centraal staan, waarbij aan het begrijpen van de werkelijkheid vanuit de ogen van de mensen die bestudeerd worden minder relevantie wordt toegekend. Als sociaalwetenschappelijk onderzoeker ontkom je er sowieso niet aan om relaties en interacties te bestuderen. Wij zijn *niet* ons brein. Ik heb een brein. Jij hebt een brein. ‘Ons’ brein bestaat niet. Als onderzoekers willen begrijpen wat er tussen ons op sociaal gebied gebeurt, dan zullen ze de tijd- en plaatsgebonden relaties en interacties tussen ons moeten proberen te duiden – *vanuit hun eigen perspectief*. Daarbij kunnen de door Boeije beschreven praktische stappen van kwalitatief onderzoek heel goed worden gebruikt.²

De beperkende opvatting over kwalitatief onderzoek lijkt gerelateerd aan het wetenschapsfilosofische kader dat in de inleiding wordt gepresenteerd. Boeije maakt een onderscheid tussen een empirisch-analytisch paradigma, waarbinnen een voorkeur zou bestaan voor kwantitatief onderzoek, een interpretatief paradigma, waarbinnen haar vorm van kwalitatief onderzoek zou vallen, en een kritisch-emancipatoir paradigma, dat een ‘middenpositie’ zou innemen (p. 18). Volgens Boeije kiezen bij kwantitatief onderzoek ‘de onderzoekers vooraf een theorie om hypothesen uit af te leiden. Deze hypothesen of vooronderstellingen toetsen ze door middel van waarnemingen’ (p. 17). Maar de praktijk van kwantitatief onderzoek kan bijvoorbeeld ook bestaan uit (theoriegestuurd) exploratief correleren van datasets in de hoop significante relaties aan te treffen. En zoals boven al aangegeven, is kwalitatief onderzoek breder dan het door Boeije gehanteerde ‘interpretatieve’ paradigma. Haar wetenschapsfilosofische kader biedt geen ruimte voor dit soort alternatieven.

Steekproef trekken en generaliseren bij kwalitatief onderzoek

In hoofdstuk 3 behandelt Boeije het onderwerp steekproeftrekking, waarbij zij aangeeft dat veel kwalitatief onderzoekers ‘niet op de populatie [ingaan] en ze (...) ook niet veel aandacht aan de steekproef [besteden]’ (p. 61). Boeije bespreekt drie soorten van steekproeftrekking: naast ‘opportunistische steekproeftrekking’ noemt zij twee methoden bekend uit de gefundeerde theorie: variatiedekkend en theoretisch steekproef trekken. Volgens haar vormt ‘variatiedekkende representativiteit de basis voor generaliseerbaarheid voor de bevindingen’ (p. 66). Met generaliseerbaarheid bedoelt zij ‘de graad waarin resultaten en conclusies van een

onderzoek ook opgaan voor personen, situaties of organisaties die in dat onderzoek niet onderzocht zijn' (p. 66). Met andere woorden, door variatiedekkend steekproef trekken kunnen volgens Boeije de uitkomsten van kwalitatief onderzoek worden gegeneraliseerd naar de gehele, niet volledig onderzochte, populatie. Maar die vlieger gaat niet op. Variatiedekking dient ter bevordering van saturatie en geldigheid van een theorie voor de onderzochte gevallen, maar biedt geen mogelijkheid tot generalisatie naar een niet volledig onderzochte populatie. Daarvoor is een *mixed methods*-benadering nodig, waarbij eerst op basis van kwalitatieve analyse één of meerdere concepten of theorieën worden ontwikkeld, die vervolgens op basis van een aselechte steekproef uit een populatie statistisch worden getoetst op hun aannemelijkheid voor die populatie. Daar bestaat geen *short cut* voor.

Andere punten van kritiek

Boeijes definities van kwalitatief onderzoek, theorie, hypothese, analytisch en concept zijn niet sterk. Haar ideeën over kennisontwikkeling lijken gebaseerd op een naïeve vorm van positivisme die haaks staat op het door haar gepropageerde interpretatieve paradigma. Zo geeft zij volgens mij ook het gebruik van *sensitizing concepts* vertekend weer. Volgens Boeije kunnen *sensitizing concepts* tijdens de analyse worden uitgewerkt, zodat ze een definitieve inhoud kunnen krijgen. Maar Blumer (1954: 7-8), de bedenker van het concept *sensitizing concept*, beargumenteerde juist dat zulke *definitive concepts* helemaal niet bereikt kunnen worden. *Sensitizing concepts* zijn attenderend en richtinggevend voor de onderzoeker. Ze kunnen worden ingezet tijdens onderzoek, maar hun uitwerking maakt daar in principe geen deel van uit. Verder is het volgens Boeije voor onderzoekers 'onontbeerlijk dat ze zelf als mensen betrokken zijn bij de verzameling van gegevens' (p. 30). Maar kwalitatief onderzoek kan ook prima plaatsvinden op basis van secundaire data. Tot slot had Boeije kunnen wijzen op potentiële gevaren van het gebruik van kwalitatieve-data-analysesoftware, zoals een gebrek aan reflectie, het automatisch doorwerken van gemaakte fouten, de kans op verlies van gegevens, en verlies van overzicht over de grote lijnen van de analyse.

Praktisch ijzersterk

Dat brengt mij tot de positieve aspecten van het boek. Het boek heeft een overtuigende structuur. Het bevat duidelijke leerdoelen per hoofdstuk: goede, soms best lastige opgaven, goede kaderonderwerpen en tips, en een adequate bespreking van computerondersteunde analyse. Het belangrijke onderwerp van ethiek in kwalitatief onderzoek wordt mooi tijdig in het boek behandeld. Boeije dompelt de lezer op een overtuigende manier onder in uitstekende praktijkvoorbeelden. Haar nadruk op kennisneming van de relevante vakliteratuur vormt een zeer sterk punt van haar beschrijving van kwalitatieve analyse.

Boeije biedt een uitstekende behandeling van vraag- en doelstelling: een goede nadruk op de mogelijkheid tot aanpassing van vraagstelling en een interessante

bespreking van baten en lasten voor betrokkenen bij het onderzoek. De door haar geponeerde praktische onderzoeksslang met onder meer open, axiaal en selectief coderen wordt helder beschreven. Haar definitie van ‘code’ als ‘een samenvattende notatie voor een fragment uit de onderzoeksgegevens (...) waarin de betekenis van dat fragment wordt uitgedrukt’ (p. 113) werkt naar mijn verwachting zeer verhelderend voor studenten en de opzet van het hoofdstuk methoden en technieken van kwalitatieve analyse op basis van vaak gestelde vragen werkt goed en verfrissend. Verder biedt Boeije uitstekende hulpmiddelen voor de integratie van bevindingen, noemt ze een aantal goede manieren om de kwaliteit van een onderzoek te verhogen, en zijn haar aanwijzingen voor de rapportage van het onderzoek naar mijn mening heel handig voor studenten.

Conclusie

Hoewel ik dit boek ten zeerste aanbeveel, is het wat uit balans. De wetenschapsfilosofische en sociaal-theoretische basis is niet sterk. Tegelijkertijd biedt het boek een uitstekende praktische handleiding voor het uitvoeren van kwalitatief onderzoek. Docenten kunnen daar de nadruk op leggen. In een toekomstige uitgave zou de wetenschapsfilosofische en sociaal-theoretische basis kunnen worden versterkt of er zou juist minder aandacht aan kunnen worden besteed.

Noten

- 1 Helaas verwijst zij hierbij ten onrechte naar mijn boek over wetenschapsfilosofie. Bij mijn visie op kwalitatief onderzoek staat de interpretatie door de *onderzoeker* centraal (Bosch, 2012).
- 2 Een voorbeeld hiervan is mijn proefschrift: een macro-economische kwalitatieve (of *mixed-methods*) metasynthese waarin het perspectief van participanten een minder belangrijke rol speelt dan de financieel-economische en organisatorische relaties tussen participanten (Bosch, 2008).

Literatuur

- Blumer, H. (1954). What is wrong with social theory? *American Sociological Review*, 19(1), 3-10.
- Bosch, R. (2008). *Bringing nuance into the globalization debate: changes in US, Japanese, and German management, with special reference to the impact of international finance*. Florence: EUI PhD theses, <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/9987>.
- Bosch, R. (2012). *Wetenschapsfilosofie voor kwalitatief onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.